

Політичну систему можна уявити як соціальну систему, яка складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле. Як і будь-яка соціальна система, вона існує в різних середовищах, на які впливає і з якими взаємодіє. Ці середовища включають:

- Природне: забезпечує ресурси для існування;
- Економічне: визначає базові владні відносини та доступ до ресурсів;
- Соціальне: відображає розширення суспільства на різні групи за інтересами та неполітичними відносинами влади;
- Культурно-цивілізаційне: зберігає традиції та норми, зокрема політичні;
- Зовнішньополітичне: може бути як сприятливим, так і ворожим щодо політичної боротьби за ресурси.

Змінюючи свої характеристики, політична система адаптується до змін у цих середовищах. Тому на кожному етапі розвитку суспільства політична система виглядає по-різному, залежно від умов. Хоча політична система тісно пов'язана з соціально-економічними відносинами, вона все ж є самостійним комплексом, що включає інститути та відносини з власними правилами і нормами. Ці правила регулюються як правовими, так і політичними нормами, що формують її особливості та закономірності.

Література

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ». – 2021.
2. Воронянський О. В. Проблеми трансформації політичної суб'єктності в постіндустріальному суспільстві //Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2020. – Т. 2. – №. 1-18. – С. 37-47.
3. Воронянський О. В. Соціальна філософія в контексті глобальних трансформацій соціального простору постіндустріального суспільства. – 2023.
4. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. – 2014.

Кулик Олена Андріївна

Науковий керівник – канд. істор. наук Лапченко А.С.

Державний біотехнологічний університет

НАЦІОНАЛЬНО–ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА (1648–1657 рр.)

Розглядаючи причини війни, хочеться наголосити на основних:зміцнення феодалної земельної власності та посилення кріпацтва;погіршення становища міщанства, засилля іноземців у містах;обмеження козацьких прав «Ординацією Війська Запорозького...»;посилення релігійного гніту й утиски православ'я;відсутність власної держави та перспектив її створення; колонізація і покатоличення національної еліти.

У 1647 році чигиринський підстароста Даніель Чаплинський напав на хутір Суботів Богдана Хмельницького. Пограбував його, а малого сина Хмельницького забив до смерті. Це стало приводом початку війни. Хмельницький разом зі своїми синами і невеликим загonom переманив на свій бік козаків і розпочав повстання.

У 1648 р. розпочалося нове козацьке повстання проти встановлених Річчю Посполитою порядків. Його підтримали не лише селяни й міська біднота, а й духовенство, заможне міщанство, дрібна українська шляхта. Завдяки цьому повстання швидко перетворилося на всенародну Національно-визвольну війну на чолі з Богданом Хмельницьким.

Перша битва Національно-визвольної війни відбулася 5–6 травня 1648 р. на берегах річки Жовті Води. Повстанці оточили польське військо і швидко розгромили його. Наступна битва з основними силами поляків на чолі з великим коронним гетьманом М. Потоцьким і польним коронним гетьманом М. Калиновським відбулася 16 травня під Корсунем. Перемоги на Жовтих Водах і під Корсунем стали сигналом для повстань по всій Україні й визвольного походу української армії на захід.

До кінця липня було визволено з-під польської влади все Лівобережжя, а до кінця серпня – Брацлавське, Київське, Подільське (крім м. Кам'янця) воєводства на Правобережжі, східні й південні райони Волинського воєводства.

У вересні 1648 р. воєнні дії поновилися. Неподалік містечка Пилявці (нині – с. Пилява Хмельницької обл.) для нової битви зійшлися коронне військо та українська армія. Вирішальна битва 11–13 вересня завершилася для польської армії нищівною поразкою. Повстанців вона надихнула на нові перемоги, активізувала селянські рухи на Західній Україні. 26 вересня Б. Хмельницький почав облогу Львова. Гетьман не бажав руйнувати Львів, а прагнув змусити магістрат виконати умови козаків. Захоплення Замостя відкривало б повстанцям шлях на Варшаву, тому в столиці почали обговорювати питання про скликання сейму.

Українське військо було стомлене, погано забезпечене боєприпасами, порохом, провіантом, наближалася зима. Покладаючи великі надії на претендента на польський престол Яна Казимира, Б. Хмельницький погодився на перемир'я. 23 грудня 1648 р. Б. Хмельницький урочисто в'їхав до Києва, де радо вітали переможця. Назустріч українським полкам вийшли Патріарх Єрусалимський Паїсій, який перебував тоді в Києві, й київський митрополит Сильвестр Косів. Студенти Києво-Могилянської академії виголосили на честь героя свої вірші-панегірики.

Навесні 1649 р. польські війська, порушивши умови перемир'я, розпочали воєнні дії. 30 червня українські й татарські війська взяли в облогу місто Збараж (нинішня Тернопільська обл.), біля якого розташувалися основні сили поляків. Генеральний наступ розпочався 27 липня. Завдяки налагодженій розвідці Б. Хмельницький дізнався, що з Варшави до Зборова (нині – Тернопільська обл.) рушило польське військо на чолі з Яном II Казимиром, обраним королем у листопаді 1648 р.

Після напружених перемовин 8 серпня 1649 р. було укладено Зборівський мирний договір. Визнання автономії Війська Запорозького давало можливість гетьманському уряду продовжити боротьбу за незалежність.

Протягом 1650 р. Польща готувалася до нового етапу війни. Вів приготування до продовження війни й Б. Хмельницький. Ще влітку 1648 р. гетьман робив спроби встановити добросусідські відносини з молдовським господарем Василе Лупу. Проте останній намагався балансувати між Османською імперією та Річчю Посполитою. Тому влітку 1650 р. Б. Хмельницький почав підготовку воєнного походу проти молдовського господаря. Було укладено новий договір з татарами, які мали разом виступити проти князівства Молдова в обмін на спільні бойові дії проти Московського царства. На початку вересня козаки захопили столицю князівства – м. Ясси. В. Лупу уклав з Б. Хмельницьким угоду, за умовами якої відмовлявся від союзу з поляками та зобов'язувався видати свою дочку Розанду за сина гетьмана Тимоша. Таке родичання реалізовувало далекоглядні плани гетьмана – створення спадкової монархії.

Вирішальні бої між основними силами польської та української армій відбулися 18–30 червня 1651 р. поблизу Берестечка на Волині. Місцем для битви було обрано межиріччя Стиру й Пляшівки. Зранку 18 червня спалахнули перші сутички, з яких розпочалася Берестецька битва. Вона була найбільшою в Національно-визвольній війні за чисельністю вояків, що брали в ній участь.

18 вересня 1651 р. в Білій Церкві було укладено мирний договір, за яким територія гетьманського управління обмежилася Київським воєводством. У Брацлавському й Чернігівському воєводствах було відновлено польську адміністрацію. Магнатам і шляхті повертали їхні маєтності. Козацький реєстр скоротили з 40 до 20 тис.

Після Берестецької битви молдовський господар В. Лупу відмовився виконувати свої зобов'язання щодо України. Нагадати про умови українсько-молдовського договору Б. Хмельницький вирішив силою зброї, рушивши в новий похід на Молдову.

22 травня 1652 р. передові козацькі частини під командуванням Тимоша Хмельницького й загони татарської кінноти почали бій із польською кіннотою, а основні

частини підійшли непомітно 23 травня. Оточивши польський табір, українська армія атакувала водночас з усіх боків. До вечора польське військо було розгромлене, загинув і його головнокомандувач.

Блискуча перемога ліквідувала принизливі умови Білоцерківського договору – Україна за фактом знову стала незалежною державою. Визвольна боротьба спалахнула з новою силою. Владу гетьманського уряду було відновлено на Брацлавщині та Чернігівщині. Крім того, гетьман фактично визнав соціально-економічні завоювання селянства, що засвідчило перехід значної частини землі до рук селян, які виступали її співвласниками на рівні з державою.

Після Батозької битви, у травні–червні 1652 р., українська армія, вступивши до Молдови, змусила В. Лупу виконати попередні зобов'язання. У серпні Тиміш узяв шлюб із Розандою.

Занепокоєні українсько-молдовським союзом Польща, Валахія і Трансильванія об'єдналися в антиукраїнську коаліцію. У квітні 1653 р. валаський господар Матей Басараб і трансильванський князь Дьордь II Ракоці за підтримки польського уряду захопили Ясси й посадили на престол свого ставленика. В. Лупу звернувся по допомогу до Б. Хмельницького.

21–22 квітня 1653 р. українське військо, очолене Тимошем Хмельницьким, розбило загони нового молдовського господаря. Влада знову перейшла до В. Лупу, який підбурих Т. Хмельницького до походу на Валахію. Похід виявився невдалим. Козацьке військо повернулося в Україну. Військова допомога В. Лупу не поклала край колотнечі за владу в Молдові. Невдовзі молдовського господаря знову скинули з престолу. Потрапивши у скруту, він вкотре звернувся по допомогу до козаків. Вірне союзницьким зобов'язанням, українське військо, очолене Тимошем, вирушило в похід. У фортеці Сучава (сучасна Румунія) козаки потрапили в облогу, а Тиміш дістав смертельне поранення. Батозька перемога не означала швидкого завершення війни проти Польщі. Від лютого 1653 р. польські загони здійснювали спустошливі рейди на козацьку територію. Тривали бойові дії і на Брацлавщині, де козаки під проводом І. Богуна розгромили під Монастирищем військо С. Чарнецького. Восени 1653 р. польський король із 40-тисячною армією вирушив з-під Львова до Галича, а звідти – до Кам'янця-Подільського і став табором під містечком Жванець, між річками Жванчик і Дністер. Туди підійшли й основні сили українсько-татарського війська. Польський табір було взято в тривалу облогу, яка виснажила ворожу армію – почався голод, спалахнула епідемія. Від остаточної поразки поляків уже вкотре врятували ординці. Хан і польський король 5 грудня під Кам'янцем-Подільським уклали усну угоду, за якою припиняли воєнні дії. Татари отримували дозвіл брати ясир на українських землях протягом 40 днів. Інтереси України за Кам'янецькою угодою не брали до уваги, бо передбачене відновлення умов Зборівського договору вже не влаштувало українців.

Отже, попри вдалі воєнні дії, наслідки Жванецької кампанії для Української козацької держави виявилися вкрай несприятливими.

Пізніше усну домовленість закріпили "Березневими статтями". Гетьман та московський уряд по-різному трактували зміст угоди. Для козаків це була, насамперед, військово-політична угода про визнання протекторату Москви, що передбачало військову допомогу у боротьбі з Річчю Посполитою. Московський цар розглядав угоду скоріше як визнання своєї влади на цих територіях, що крім того ж прекрасно вписувалося в давню ідею "збирання руських земель".

Окрім війни з союзом Війська Запорозького та Москви, на Річ Посполиту прибув зоряний десант Швеції зі своїми союзниками. Шведи досить швидко окупували більшу частину Польщі, включно з Познанню, Варшавою та Краковом.

На сході перейшли у наступ і українсько-московські війська. У вересні 1655 року вони знову взяли в облогу місто Львів, захопили майже всю Білорусь.

Унаслідок національно-визвольних змагань і підписання Зборівського мирного договору частину українських земель було звільнено від польського панування. Тут відбувалося формування Української козацької держави з особливим політичним та соціально-економічним устроєм.

1654-56 рр. — війна Гетьманщини та Москви проти Речі Посполитої і Туреччини.

Окрім війни з союзом Війська Запорозького та Москви, на Річ Посполиту прибув зоряний десант Швеції зі своїми союзниками. Шведи досить швидко окупували більшу частину Польщі, включно з Познанню, Варшавою та Краковом.

На сході перейшли у наступ і українсько-московські війська. У вересні 1655 року вони знову взяли в облогу місто Львів, захопили майже всю Білорусь.

Річ Посполиту від повного розгрому врятувала лише неприязнь між країнами-нападницями та непомірне марнославство московського царя. Цар Олексій Михайлович боявся подальшого просування шведів і зростання їхньої могутності, а тому пішов на мирову з Річчю Посполитою, в обмін на обіцянку стати польським королем після смерті Яна Казимира.

Без згоди Хмельницького, Москва підписує з Річчю Посполитою Віленське перемир'я у жовтні 1656 року.

А поки Віленське перемир'я, по суті, нівелювало Березневі статті, українсько-московську угоду і викликало справедливе обурення гетьмана та козацької старшини.

Хмельницький починає шукати нових союзників для продовження війни з Річчю Посполитою, присягнувши на вірність "лише собі, а не комусь з чужих монархів". В жовтні 1656 року Військо Запорозьке приєднується до антипольської коаліції разом з Швецією, Трансильванією (або Семигородом) та Бранденбургом. Частково, до дій коаліції приєдналися і Молдова з Волощиною.

Наслідком національно-визвольної війни 1648—1657 років було відновлення державності українського народу і завершення, в основному, процесу формування української національної держави — Української козацької республіки.

Ланько Михайло Володимирович
Науковий керівник – доц. Бадєєва Л.І.

Харківський національний університет радіоелектроніки

ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ З ПОГЛЯДУ ІСТОРІЇ, ПРАВА Й СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У доповіді розглянута проблема взаємодії суспільства та держави, проаналізовані з історичного, соціально-політичного, правового аспекту точки перетину інтересів влади та соціуму. Досліджено суть та причини потреби у співпраці як з боку верхівки суспільства, так і з боку простих громадян. Спираючись на дослідження як українських, так і зарубіжних учених-політологів визначено важливість позитивної взаємодії суспільства та держави.

Протягом всієї історії людства взаємодія між суспільством та державою характеризувала рівень розвитку цивілізації. Результатом плідної співпраці був активний соціум, що здатен підтримувати країну або навпаки, за потреби брати владу в свої руки. Враховуючи повномасштабну війну росії проти України й рівень напруги в суспільстві, дослідження співпраці народу й влади з історичного, соціально-політичного та правового аспекту є важливим для усвідомлення як ризиків, так і потенційних досягнень.

Абсолютна більшість досліджень на цю тему, спираючись на ті самі поняття, визначають аспекти взаємодії суспільства та держави по-різному. Західні політологи та історики, такі як Френсіс Фукуяма, вважають початком активної співпраці у Європі владної верхівки з народом XIX століття. А от українські експерти, серед них О. Майборода, Ю. Шаповал, С. Кириченко, визначають, що на території сучасної України цей процес почав активно розвиватися лише 1991 року. Відповідно, залишаються не до кінця визначеними шляхи досягнення успішної співпраці активного суспільства з демократичною державою.

Метою доповіді є аналіз взаємодії соціуму та влади через призму історичного, соціально політичного та правового аспекту для усвідомлення загальної ситуації та потреби у розвитку. Для досягнення мети передбачається вирішення таких завдань: